

Azerbaycan Eğitim Sisteminde Rusçanın Yumuşak Güç Aracı Olarak Kullanımı: Tarihsel Bir Dil Politikası Analizi

Elşad QULİYEV* Nərmin QULİYEVA**

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 15.01.2026
Makalenin Kabul Tarihi: 25.04.2026
DOI: 10.54971/synergy.1864462

ÖZET

Azerbaycan'ın eğitim sistemi, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Çarlık Rusya'sının idarî ve kültürel politikalarının etkisi altına girmiştir. Özellikle 1828 Türkmençay Antlaşması sonrasında bölgenin Rus hâkimiyetine geçmesiyle birlikte, Çarlık yönetimi eğitim alanını merkezileşme ve kültürel bütünleştirme aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Rus-Azerbaycan okulları açılmış, öğretim programları Rus müfredatına göre düzenlenmiş ve Rusça eğitim dili olarak yaygınlaştırılmıştır. Böylece eğitim, yalnızca pedagojik bir alan olmaktan çıkmış; Çarlık Rusya'sının kültürel nüfuzunu artırmaya yönelik bir araç hâline gelmiştir. 1918-1920 yılları arasında varlık gösteren Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde eğitim sisteminin millileştirilmesine yönelik adımlar atılmış; ancak Cumhuriyet'in kısa ömürlü olması nedeniyle bu süreç sürdürülebilir olmamıştır. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ı işgal eden Rusya, Rus dilinin hakim olduğu yeni bir eğitim sistemi kurdu. 70 yıllık Sovyet döneminde Azerbaycan'ın eğitim sistemi komünizm temelleri üzerinde oluşturulmuştur. SSCB döneminde hiçbir resmi belge ve yazışmada Azerbaycan'da Rusçanın devlet dili olmasından söz edilmemiştir. Fakat yumuşak güç politikasıyla, zor kullanılmadan Rus dili insanların hayatında bir ihtiyaç haline getirilmiştir. Tam olarak resmi olmasa da fiili olarak Rusça resmi dil konumuna getirilmiştir. Bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından eğitim sisteminde dil politikası değiştirilmiş ve öğretim dili olarak Azerbaycan Türkçesi resmî biçimde uygulanmaya başlanmıştır. Her ne kadar Azerbaycan Türkçesinde eğitim tercih edilse de, modern zamanlarda da Azerbaycan'ın eğitim sisteminin her kademesinde Rus dili varlığını sürdürmektedir. Üniversitelerde ve okullarda "Rus bölümü" adı altında Rus dilinde eğitim verilmektedir. Çarlık ve Sovyet dönemlerinde uygulanan Rus merkezli dil politikaları, eğitim sisteminde Rusçanın baskın konuma yerleşmesine yol açmış; bu durumun etkileri bağımsızlık sonrasında da belirli ölçüde varlığını sürdürmüştür. Bu politikanın Azerbaycan kültürüne, eğitimine ve tarihine etkileri çok büyüktür. Bu makalede, Rusya'nın tarihsel süreç içerisinde Azerbaycan'daki

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

* (Sorumlu Yazar) Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van- Türkiye. E posta: elsadquliyev4343@gmail.com , Orcid Id: 0000-0001-5350-1712

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van- Türkiye. E posta: nrminmirzzad@gmail.com , Orcid Id: 0009-0004-2729-224X

eğitim alanında yürüttüğü dil politikaları, uygulama yöntemleri ve etkileri, arşiv belgeleri, basın materyalleri, resmi mevzuat ve bilimsel araştırma eserleri ışığında incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Eğitim sistemi, Rus dili, Dil politikası, Yumşak güç

The Use of Russian as a Soft Power Instrument in the Azerbaijani Education System: A Historical Analysis of Language Policy

ABSTRACT

Azerbaijan's education system has been under the influence of the administrative and cultural policies of Tsarist Russia since the first half of the nineteenth century. Particularly after the Treaty of Turkmenchay in 1828, when the region came under Russian rule, the Tsarist administration began to use education as a tool of centralization and cultural integration. Within this framework, Russian-Azerbaijani schools were established, curricula were reorganized in accordance with Russian standards, and Russian was widely promoted as the language of instruction. Thus, education ceased to be merely a pedagogical sphere and became an instrument for expanding the cultural influence of Tsarist Russia. During the Azerbaijan Democratic Republic (1918–1920), efforts were made to nationalize the education system; however, due to the short-lived nature of the Republic, these reforms were not sustained. Following the occupation of Azerbaijan on April 28, 1920, a new education system dominated by the Russian language was established. Throughout the seventy-year Soviet period, the education system of Azerbaijan was structured on communist foundations. Although no official document or formal correspondence of the USSR declared Russian as the state language in Azerbaijan, through soft power mechanisms -without overt coercion- the Russian language was made an essential component of social and professional life. While not formally designated as the official language, Russian effectively assumed that status in practice. After the declaration of independence, language policy in the education system was revised, and Azerbaijani Turkish was formally reinstated as the language of instruction. Nevertheless, despite the preference for education in Azerbaijani Turkish, the Russian language has continued to maintain its presence at all levels of the education system in contemporary Azerbaijan. Under the designation of the "Russian sector," education in Russian is still provided in schools and universities. The Russian-centered language policies implemented during both the Tsarist and Soviet periods contributed to the dominance of Russian within the education system, and their effects have persisted to a certain extent in the post-independence era. The impact of these policies on Azerbaijan's culture, education, and historical consciousness has been profound. This article examines the language policies pursued by Russia in the field of education in Azerbaijan throughout the historical process, including their methods of implementation and their effects, in light of archival documents, press materials, official legislation, and academic studies.

Key words: Azerbaijani education system, Russian language, Language policy, Soft power.

GİRİŞ

İnsanlar arasında iletişim aracı olarak kullanılan dil, yalnızca günlük yaşamda anlaşmayı sağlayan bir araç olmakla kalmaz, aynı zamanda bir halkın tarihî birikimini, kültürel değerlerini, kimliğini ve dünya görüşünü nesiller boyunca aktaran en önemli simgelerinden birisini oluşturmaktadır. Dil, bir toplumun geleneklerini, edebiyatını, sanatını ve düşünce yapısını yansıtır, bireylerin aidiyet duygusunu güçlendirir ve ulusal kimliğin korunmasında merkezi bir rol oynar. Bu nedenle bir halkın diline yapılan müdahaleler, sadece iletişim biçimini değil, aynı zamanda kültürel sürekliliği ve toplumsal hafızayı da doğrudan etkileyebilir. "Dil, bir ulusun aynasıdır, bu aynaya baktığımız zaman, orada kendimizin en gerçek yansımamızı buluruz" (Fishman & Garcia, 2010:

229) ifadesi dilin sadece insanlar arasında iletişim kurmayı sağlayan bir araç olmadığını, aynı zamanda bir toplumun tarihî, kültürel ve toplumsal kimliğini yansıtan, değerlerini nesiller boyu aktaran ve ulusal aidiyet duygusunu pekiştiren temel bir unsur olduğunu vurgulamanın en güzel örneğidir. Dil politikaları, tarih boyunca önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Kuzey Azerbaycan'ın işgalinden sonra Ruslar, ele geçirdikleri topraklardaki halkı kendi sistemine entegre edebilmek amacıyla dil, kültür ve eğitim alanlarında köklü değişiklikler yapmaya çalışmışlardır. Çünkü bir toplum kendi dilini kaybettiğinde, aynı zamanda milli kimliğini de yitirme riski taşır. Bu stratejinin hem Çarlık Rusyası hem Sovyetler Birliği dönemi hem de modern Rusya tarafından farklı biçimlerde uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin kuruluş yıllarında verilen dilsel özgürlük vaatlerinin aksine, kısa sürede sistemli bir dil değişimi politikası başlatılmıştır. Bu dönemde yükseltelen Rusça, günümüzde hâlâ pek çok post-Sovyet ülkede kullanılan başlıca dillerden biri olma özelliğini korumaktadır (Subaşı & Abbaslı, 2018: 257).

Bu çerçevede dilin politika aracı olarak kullanılması, uluslararası ilişkiler literatüründe yumuşak güç kapsamında değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramı, kullanım biçimine göre genel olarak üç kategori altında incelenmektedir: Sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç. Yumuşak güç kavramı ilk kez Joseph S. Nye tarafından ortaya konmuştur. (Nye, 2005: 7) Nye'a göre yumuşak güç, zorlayıcı araçlara başvurmaksızın başkalarını etkileme ve onları gönüllü olarak kendi tercihleri doğrultusunda yönlendirebilme kapasitesini ifade etmektedir (Nye, 2005:14-15, Korkmaz, 2020: 76). Kültürün temel unsurlarından biri dildir. Dil, kültür gibi, bireyin aldığı unsurları işleyip içselleştirmesini sağlayan bir davranış sürecini gerektirir. Dil edinimi, birey üzerinde düşünce biçimini ve değerlendirme ölçütlerini şekillendiren bir etki yaratır. Bu nedenle dilin düşünce dünyası üzerindeki belirleyici rolü son derece hayati bir öneme sahiptir. Yabancı dil olarak Rusçanın öğretilmesi, kültürün yumuşak güç aracı olarak kullanılmasının en somut örneklerinden biridir. Zira Rusça öğretilirken yalnızca dil bilgisi aktarılmamakta; aynı zamanda Rus kültürü ve medeniyet tarihine ait somut ve somut olmayan değerler de hedef kitleye iletilmektedir. Bu bağlamda yabancılara Rusça öğretimi, Rus kültürünün aktarılması amacını da taşımaktadır. Çünkü dil, kültürün taşıyıcısıdır. Rusçanın yabancı dil olarak öğretilmesinin ana dil olarak öğretilmesinden farklı ve daha zor yönü, dili öğrenen bireylerin Rus kültürüne başlangıçta mesafeli olmalarıdır. *"Yabancı bir dili öğrenen kişi, o dile ait kültürün içine de girmektedir"* (İşcan, 2011: 32).

Rusçanın Azerbaycan eğitim sistemine etkisi de Yumuşak Güç olarak, siyasal rejim değişimleriyle paralel biçimde dönüşüm göstermiştir. Çarlık döneminde (19. yüzyıl-1917) Rusça, merkezi idarenin aracı olarak eğitim kurumlarında yaygınlaştırılmış; Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde (1918-1920) millileşme girişimleriyle bu etki sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak Sovyet döneminde (1920-1990) Rusça yeniden kurumsal üstünlük kazanmış ve özellikle yükseköğretim ile teknik eğitim alanlarında belirleyici konuma yerleşmiştir. Bağımsızlık sonrasında ise (1990-2026) Azerbaycan Türkçesi resmî öğretim dili olarak güçlendirilmiş olsa da, Rusçanın tarihsel mirası eğitim sistemi üzerindeki etkisini belirli ölçülerde sürdürmektedir.

Bu çalışma yöntem olarak Azerbaycan eğitim sisteminde Rus dili politikalarının farklı siyasi dönemlerdeki rolünü incelemek amacıyla tarihsel-yorumlayıcı nitel bir araştırma tasarımı benimsenmektedir. Araştırmada Çarlık Rusyası, Azerbaycan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ve bağımsızlık sonrası dönemler karşılaştırmalı tarihsel analiz (Erdoğan, 2021: 158) çerçevesinde ele alınmıştır.

Mevcut literatürde Rusçanın eğitim sistemindeki etkisi çoğunlukla Sovyet dönemiyle sınırlı biçimde incelenmiş; farklı siyasal rejimler arasındaki süreklilik ve kopuş dinamikleri yeterince bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmemiştir. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın veri kaynağı arşiv belgeleri, dönemin basın materyalleri, resmî mevzuat metinleri ve konuya ilişkin akademik çalışmalarından oluşmaktadır. Elde edilen veriler içerik analizi ve tarihsel bağlamlandırma yöntemiyle değerlendirilmiş; dil politikalarının ideolojik, kurumsal ve toplumsal yansımaları yorumlayıcı bir çerçevede analiz edilmiştir. Bu yöntem, Rusçanın eğitim sistemi üzerindeki etkisinin yalnızca normatif düzenlemeler düzeyinde değil, uygulama ve toplumsal sonuçlar bağlamında da incelenmesine imkân sağlamaktadır.

1. ÇARLIK RUSYA'SI DÖNEMİNDE AZERBAJCAN'DA EĞİTİM SİSTEMİ

Çarlık Rusyası'nın işgallerinden önceki hanlıklar döneminde eğitim daha çok məscidlərdə¹ ve medreselerde din adamları tarafından verilmiştir. Medresler ortaokul düzeyinde eğitim veren eğitim kurumlarıydı. Eğitim 10 yaşından itibaren başlamaktaydı. 19. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası'nın işgalleriyle Azerbaycan'da yeni eğitim dönemi başlamıştır (Əhmədov, 2001: 153-157). Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra burada Rus-Azerbaycan okulları açıldı. 1829 senesinde onaylanmış Zakafkasya okullarının yönetmeliği doğrultusunda 1830'lu yıllarda Şamahı, Nuha, Şuşa, Gence ve Nahçıvan'da bu tarz okullar açılmıştır. Bu okullarda Rusça, Azerice, coğrafya ve din dersleri verilmekteydi. Azerbaycanlı öğrenciler Rusçayla ilk kez bu dönemden itibaren tanışmaya başlamıştır. Bu dönemde halk Rusçanın sadece eğitim kapsamında olduğunu zannetmiş ve buna karşı çıkmamıştır. İlkokul düzeyinde bu eğitim kurumlarından sonra, dört yıllık eğitim veren okullar da açılmıştır. Bu okullarda esas hedef Rusça öğretimi yolu ile Azerbaycan halkına milli kimliğini unutturmaktır. Bununla birlikte söz konusu okullar, ağırlıklı olarak sosyo-ekonomik açıdan ayrıcalıklı ailelerin çocuklarına hitap etmekteydi. Her ne kadar bu kurumların kuruluşunda Çarlık Rusyası'nın temel amacı kendi idari yapısına kadro yetiştirmek olsa da, zamanla bu okullar Azerbaycan'ın siyasal, kültürel ve entelektüel hayatında belirleyici rol oynayan önemli şahsiyetlerin yetişmesine de zemin hazırlamıştır (Kazıyev, 2002: 28).

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Azerbaycanda Rus okullarının sayısı da artmaya başlamıştı. Bunun asıl sebebi Çarlık Rusyası'nın Ruslaştırma politikasıydı. Bunun için ilkokullarda uzun süre Rusça eğitim yapılıyordu. Bununla birlikte söz konusu eğitim kurumlarının sayısı oldukça sınırlıydı. Ancak zamanla ülkede farklı niteliklere sahip yeni okulların açıldığı görülmektedir. Bu çerçevede Bakü Teknik Okulu ile Gence Sanat Okulu öne çıkmaktadır. Ayrıca Bakü'nün petrol üretiminin yoğun olduğu bölgelerinde de eğitim kurumlarının kurulmasına ağırlık verilmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru, 1865 yılında Bakü ve Gence'de "Realni" adı verilen orta dereceli okulların açılmasına başlanmış; 1874 yılında Hacı Zeynalabdin Tağıyev'in girişimiyle Bakü'de kız okulu, 1896 yılında ise erkek gimnazyası açılmıştır (Maharramov, 2006: 30). Bu dönemde okul sayısı ülkenin nüfusu için yeterli olmamıştır. Aynı zamanda bu okullarda işçi ve köylü çocuklarının bulunması oldukça sınırlıydı; bunun başlıca nedenleri okulların ücretli olması ve eğitim diline ilişkin sorunlardı.

¹ Məscid (Azerbaycan Türkçesi), Arapça kökenli olup İslam ibadet mekânını ifade eder; Türkiye Türkçesindeki "cami" kavramının karşılığıdır.

2. AZERBAIJAN HALK CUMHURİYETİ DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİNDE RUSÇANIN KONUMU (1918-1920)

Çarlık Rusyası döneminde uygulanan merkezîleşme ve Ruslaştırma politikaları, Azerbaycan'da eğitim ve kültürel yapıyı derinden etkilemiş; yerel dil ve kimlik unsurlarının kamusal alandaki görünürlüğünü önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Ancak 1918'de bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte bu sürece karşı yeni bir yönelim ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti, Çarlık döneminde uzun süre asimilasyon politikalarına maruz kalmış olan toplumsal yapıyı millî değerler temelinde yeniden inşa etmeyi amaçlamış ve millî devletçilik anlayışı çerçevesinde bir dizi karar almaya başlamıştır (Quliyev,2025: 180). Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan eden "İstiklal Beyannamesi"nin 4. maddesinde, millet, mezhep, sınıf, meslek ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın burada yaşayan bütün vatandaşlara siyasi hakların tanındığı belirtiliyordu (Azerbaycan Respublikası Devlet Arşivi, Fond 894, siy. 10, iş 12, 1-2). Bu hakların arasında eğitim hakkı da yer almaktaydı. Milli bir devletin temel şartlarından biri, devlet kurumlarının millî geleneklere uygun biçimde düzenlenmesiydi. Ancak Çarlık Rusyası döneminde Azerbaycan'daki eğitim kurumları bu nitelikten uzak kalmış, öğretim dili uzun süre Rusça olarak uygulanmıştı. Azerbaycanlı aydınların çabalarıyla Türkçe ikinci dil olarak eğitime dâhil edilmişse de, rejim kısa sürede bundan vazgeçerek Türkçe eğitimi uygun görmemişti. Bu nedenle cumhuriyetin ilanı, milli bir eğitim politikasının hayata geçirilmesi için önemli bir fırsat oluşturdur (Sadık, 2024: 244).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli devletçilik bağlamında attığı ilk adımlardan biri, Azerbaycan dilinin devlet dili olarak ilan edilmesi oldu. 27 Haziran 1918'de Azerbaycan dilinin devlet dili statüsüne ilişkin kararname imzalanmıştır. O dönemde "Azerbaycan dili" tabiri yerine "Türk dili" tabiri kullanılmıştır. Talimatta, tüm adli, idari, eğitim ve diğer kadrolar Türkçeyi iyi bilen personelle doldurulana kadar geçici olarak Rus dilinin kullanılması gerektiği belirtilmişti. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin milli eğitim politikası doğrudan ülkede milli personel yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede Maarif Nezareti'nin 28 Ağustos 1918 tarihli kararında eğitim politikasına ilişkin önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Karara göre, ilkokullarda öğretimin anadilde yapılması esas alınmış; Türkçenin zorunlu ve pekiştirilmiş biçimde öğretilmesi öngörülmüştür. İlk, orta ve yükseköğretim kurumlarında derslerin Türkçe yürütülmesi temel ilke olarak benimsenirken, Ermenice ve Rusça yapılan derslerin kaldırılması planlanmıştır. Bununla birlikte uygulamada ani bir geçiş yerine kademeli bir model tercih edilmiş; birinci ve ikinci sınıflarda öğretimin Türkçe yapılması, ancak Türkçe bilmeyen öğrenciler için paralel sınıflar açılarak Rusça derslerin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Devlet dilinin dördüncü sınıfa kadar yeterli düzeyde kazandırılması hedeflenmiş, beşinci sınıftan itibaren ise bazı derslerin Rusça işlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca ortaöğretim kurumlarında gayrimüslim öğrencilere din dersi verilmesine imkân tanınmıştır (Azərbaycan Qəzeti, 1918: 137).

Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından hazırlanan özel eğitim programı çerçevesinde, ortaokulların birinci ve ikinci sınıfları ile liselerin hazırlık ve birinci sınıflarında eğitimin millîleştirilmesi, yani öğretim dilinin Türkçe olması öngörülmüştür. Buna karşılık, üst sınıflarda eğitim faaliyetlerinin Rusça sürdürülmesinin daha uygun olacağı yönünde karar alınmıştır. Bu tercihin temel gerekçesi, ortaokul ve liselerde öğretim dilinin aniden Türkçeye geçirilmesinin çok sayıda öğrencinin eğitim sürecini olumsuz etkileyebileceği yönündeki değerlendirmedir (Sadık, 2024: 244).

Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde ülkede ilk üniversitenin kurulmasıyla eğitim reformları kurumsal bir boyut kazanmış; kısa sayılabilecek iki yıllık süreçte millî eğitimin temelleri atılmaya çalışılmıştır. 1920'de Sovyet işgaliyle bu reformların yönünün değiştirilmesi hedeflenmiş olsa da, Rusçanın eğitim sisteminde yeniden tam anlamıyla hâkim kılınması kısa vadede kolay olmamıştır.

Bunun başlıca nedenlerinden biri, reformların özellikle öğretim dili ve kurumlaşma alanında belirli bir “başlangıç eşiği” oluşturmalarıdır: Türkçenin öğretim dili olarak yaygınlaştırılması yönündeki kararlar, yeni açılan kurumlar ve yetişen yerel öğretmen kadroları, geri dönüşü zahmetli bir altyapı ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak, dilin eğitimde yerleşmesi yalnızca mevzuatla değil, ders kitabı, öğretmen, terim birliği ve okul pratiğiyle mümkündür; Sovyet yönetimi Rusçayı yeniden güçlendirmek için program, materyal ve insan kaynağını eş zamanlı biçimde yeniden üretmek zorunda kalmıştır. Üçüncü olarak, toplumda ve özellikle şehirli kesimlerde Türkçe eğitim talebinin tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmadığından, Sovyet yönetimi geçiş sürecinde “ani kopuş” yerine kademeli bir yeniden düzenleme yoluna gitmek durumunda kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında, 1920 sonrası süreç Rusçanın hızlı bir geri dönüşünden ziyade, kurumsal ve toplumsal direnç unsurlarının aşılmasıyla ilerleyen kademeli bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilebilir.

3. SSCB DÖNEMİ AZERBAYCAN EĞİTİM SİSTEMİNDE RUSÇANIN YERİ

Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde eğitim alanında millileşme yönünde önemli adımlar atılmış olsa da, bu reform süreci uzun ömürlü olmamıştır. 28 Nisan 1920’deki Sovyet işgali (Quliyev, 2026: 20-21), yalnızca siyasal yapıyı değil, eğitim politikalarının yönünü de köklü biçimde değiştirmiştir. Azerbaycan’ın Sovyet hâkimiyetine girmesiyle birlikte, Çarlık döneminden farklı bir ideolojik çerçeve içinde ancak benzer merkezileşme mantığıyla Ruslaştırma politikaları eğitim alanında yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Sovyet yönetimi, birliğe bağlı cumhuriyetlerde yaşayan halkları geleneksel kimliklerinden uzaklaştırarak sosyalist ideolojiye dayalı, homojen bir Sovyet toplumu oluşturmayı hedefledi. Bu doğrultuda Azerbaycan’da dil, alfabe ve tarih alanlarını sıkı denetim altına alarak Azerbaycan Türklerini etnik, dini ve kültürel kökenlerinden koparmaya ve özellikle Oğuz-Türk kimliğini unutturmaya çalıştı (Turan, 2020: 567). Bütün bunların yapılmasında eğitim alanı bir araç olarak kullanılmıştır. Sovyet yönetiminin eğitimi, Türk halklarını yeniden şekillendirme ve onlara yeni bir kimlik kazandırma aracı olarak kullanması bağlamında Azerbaycan’a yönelik uyguladığı politikalar, dönemin gelişmelerini yakından izleyen Yeni Kafkasya Mecmuası’nın da dikkatini çekmiştir. Mecmuada yer alan değerlendirmelere göre, Sovyet dönemi eğitim politikalarının temel hedeflerinden biri, okullarda ilk kademeden itibaren Rusçayı zorunlu hâle getirerek ve onu “bilim dili” sunarak Azerbaycan toplumunda yaygınlaştırmak, böylece Ruslaştırma sürecini güçlendirmektir. Bunun yanı sıra eğitim kurumları, komünist ideolojinin aktarılması için bir araç olarak kullanılmış; Azerbaycan gençliği Sovyet dünya görüşüne uygun biçimde yetiştirilmeye çalışılmıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde eğitime yeterli önem verilmemesi ve devlet bütçesinden ayrılan payların sınırlı tutulması ise öğrencilerin Rus okullarına yönelmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Sovyet yönetimi Rus hâkimiyeti altındaki Türk topluluklarının özellikle Türkiye ile kültürel ve entelektüel bağlarını zayıflatmayı hedeflemiştir (Işık, 2023: 61).

1938 yılında, Azerbaycan’da Rusçanın özel ders olarak okutulmasıyla ilgili bir düzenleme yapılmıştır. Eğitimde Rus dilinin ağırlığını artırmak amacıyla, 1947-1948 öğretim yılından itibaren yedi ve on yıllık eğitim veren okullarda ikinci sınıftan itibaren Rusça zorunlu ders hâline getirilmiştir. Bu çerçevede haftada beş ders saati (her biri 45 dakika) Rusça öğretimi için ayrılmış, pedagoji okullarına giriş sınavları Rusça olarak yapılmıştır (Azerbaycan Müəllimi qəzeti, 1947).

1950’li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği’nde zorunlu eğitim süresi 7 yıla çıkarılmaya başlanmıştır. Bu süreçte aynı zamanda 2. Dünya Savaşı dolayısıyla ve engelli çocuklara yönelik “Yatılı Okulların Kurulması Hakkında” (Məktəb internatların təşkili haqqında) karar kabul edilmiş ve bu okulların sayısı hızla artmıştır. Bu dönemde vatanperverlik ve uluslar arası fikir eğitimi

hayata geçirilmeye başlandı. 1956-1957 yılından sonra 1-4. sınıfların haftalık ders saatleri 24 saat esasına göre tüm Sovyet ülke ve bölgelerinde uygulanmaya başlandı. Rusça ilk olarak bu öğretim programlarında yer almaya başladı ve her geçen yıl eğitim programlarında ağırlığı artırıldı (Türk Dünyası'nın Eğitim Sistemleri ve Sorunları, 2017: 15).

1968-1969 eğitim öğretim yılına ait verilere göre, ilkokul ve ortaokullarda öğrenim gören yaklaşık 1 milyon 228 bin öğrenciden yalnızca %5,5'i Rusça eğitim almıştır. Bakü Devlet Üniversitesi'ndeki fakülteler, Azerbaycan Türkçesi ve Rusça eğitim veren bölümler olarak ikiye ayrılmış; üniversite öğrencilerinin yaklaşık %70'i Azerbaycan Türkçesiyle eğitim veren bölümleri tercih etmiştir. Bununla birlikte, Azerbaycan Türkçesiyle eğitim verilen bölümlerde ders materyalleri hâlâ yalnızca Rusça sunuluyordu. Rusça eğitim veren fakültelerde ise Azerbaycan Türkçesi haftada sadece iki saat okutulabiliyordu. Ayrıca yüksek lisans ve doktora çalışmalarının tamamının Rusça hazırlanması ve tez savunmalarının da Rusça yapılması zorunluydu. Ancak bu rakamlar, Sovyet baskısı nedeniyle gerçek durumu tam olarak yansıtmamaktadır.

Toplumlarda gelenek, kültür ve millî ruhun aktarılmasında temel bir araç olarak kabul edilen tarih anlayışı ile tarih öğretimi ve ders kitapları da Rusya'nın sistematik politikalarından doğrudan etkilenmiştir. Uzun vadeli bir strateji çerçevesinde şekillenen Sovyet politikası, Türk millî birliğini zayıflatmak amacıyla dil, kültür ve milliyet bilincini aşındırmayı hedeflemiş; bu doğrultuda tarihî hafızanın yeniden kurgulanması ve geçmişin bilinçli biçimde tahrif edilmesi yoluna gitmiştir (Işık, 2023: 61).

SSCB döneminde eğitimin en temel özelliği ve en öncelikli hedefi, bireyleri komünist ideolojiyi benimseyen, bu ideolojiyi yaşamına rehber edinmiş ve nihai amaç olarak Komünizm sistemini inşa edecek kişiler olarak yetiştirmektir. Bu nedenle, 1920-1991 yılları arasında gerçekleştirilen tüm araştırmalar, yazılan tezler ve makaleler, başlangıcından sonuna kadar bu amaç ve talebi destekleyecek biçimde şekillenmiştir (Mammadov, 2008: 24).

Sovyetler Birliği yönetimi altında Azerbaycan'da eğitim sistemi, ideolojik ve siyasal hedefler doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bu süreçte Rusça, yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda Sovyet ideolojisinin aktarılmasında ve merkezi otoritenin güçlendirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Sovyet eğitim politikaları çerçevesinde Rusça, orta ve yükseköğretimde temel öğretim dili hâline getirilmiş, teknik ve bilimsel alanlarda Rusça dışındaki dillerde eğitim verilmesi teşvik edilmemiştir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinin akademik üretimde ve bilimsel terminolojide geri plana itilmesine yol açmıştır. Ana dilde eğitim imkânlarının daraltılması, özellikle tarih, edebiyat ve sosyal bilimler alanlarında milli perspektifin zayıflamasına neden olmuştur.

SSCB döneminde uygulanan Ruslaştırma politikasının eğitime yansımalarının bir diğer örneği ise Rusça bilmeyenlerin işe alınmaması olmuştur. Devlet kademelerinde görev almak, akademik kariyer yapmak ve merkezi kurumlarda çalışabilmek için Rusça bilmek neredeyse zorunlu hâle gelmiştir. Bu durum, Rusçayı prestij dili konumuna taşımış ve yerel nüfus arasında ana dile yönelik ilginin azalmasına sebep olmuştur. Hatta bütün eğitim şube müdürleri bile rus dilini yüksek seviyede bilen ve rusperest adamlardan oluşmalıydı (Hüseynov & Qaracayeva, 2016: 25).

Sonuç olarak Sovyet dönemi boyunca Rus dilinin Azerbaycan'daki eğitim sistemi üzerindeki etkisi, yalnızca dilsel bir dönüşümle sınırlı kalmamış; milli kimlik, kültürel süreklilik ve akademik gelişim üzerinde uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra

Azerbaycan Türkçesinin eğitimde yeniden güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmış olsa da, Rusçanın bıraktığı yapısal ve zihinsel etkiler uzun süre varlığını sürdürmüştür.

4. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ AZERBAYCAN EĞİTİM SİSTEMİNDE RUSÇANIN KONUMU

4.1. Bağımsızlığa Geçiş Döneminde Azerbaycan Eğitim Sistemi

SSCB'nin son dönemlerinden itibaren Azerbaycan'da, tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da ciddi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştı. SSCB'nin merkezîyetçi yönetim anlayışı, yalnızca siyasette değil, eğitim sisteminde de belirleyici bir rol oynuyordu. Merkezin çöküş sürecine girmesi, eğitim programlarının aksamasına ve yavaşlamasına yol açtı. 18 Ekim 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, eğitim alanında da köklü değişikliklerin yapılması zorunlu hale gelmişti. Ancak 70 yıl boyunca tek bir ideoloji üzerine kurulmuş ve merkezi sistemle yönetilmiş bir eğitim yapısının dönüştürülmesi kolay değildi. Bu dönemde tüm eğitim programları ve ders kitapları milli değerlere dayalı olarak yeniden düzenlenmeye başlandı. Ayrıca, Kiril alfabesiyle hazırlanan ders kitaplarının Latin alfabesine dönüştürülmesi gerekiyordu. SSCB döneminde ders kitaplarının neredeyse tamamı merkezden temin edildiği için, bağımsız Azerbaycan için yeni kitapların hızlı bir şekilde hazırlanması büyük bir öncelik haline gelmişti.

Günümüzde halen Rusça orta öğretim okulları devlet bütçesinden finanse edilmekte, üniversitelerde Rusça bölümler faaliyet göstermekte ve Rus dilinde gazete ile dergiler yayımlanmaktadır. 1992–1993 öğretim yılına kıyasla, ülkedeki Rusça eğitim veren orta öğretim okullarının sayısı %13 artmıştır. Bu okullar Rusya'nın ulusal eğitim programlarını takip ederek Rus edebiyatı, tarihi ve coğrafyası dersleri vermektedir. Ayrıca, Putin'in Azerbaycan ziyaretinde ülkeye 35 bin Rusça okul kitabı getirmesi, Rusça eğitim sisteminin ülkedeki varlığını güçlendiren bir adım olarak değerlendirilebilir. Bağımsızlık sonrası, özellikle son yıllarda Bakü'de Rusça konuşanların sayısı artmış, Rus kültürünün etkisi hâlâ sürmektedir. Rus sanatçılarının Azerbaycan'a düzenlediği turne sayısı da giderek çoğalmaktadır (Gasimov, 2001: 265).

4.2. Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Eğitimin Dili Meselesi

Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Kanunu'nun 7. maddesi gereğince Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim kurumlarında eğitimin dili Azerbaycan Dilidir. (Azərbaycan Respublikası Təhsil haqqında Qanun, 2009) Toplumun talepleri ve eğitimden faydalanan bireylerin tercihleri doğrultusunda, bazı eğitim kurumlarında yabancı veya azınlık dillerinde de eğitim verilebilmektedir. Anayasa'nın 45. maddesi de vatandaşlara istedikleri dilde eğitim alma ve bilimsel araştırma yapma hakkı tanımaktadır. Ancak yabancı veya azınlık dilinde eğitim verildiğinde, devlet standartlarının korunması zorunludur ve aynı zamanda Azerbaycan Dili ve Edebiyatı, Azerbaycan Tarihi ve Azerbaycan Coğrafyası dersleri de müfredata dahil edilmelidir. Eğitim dili seçimi, uygun sınıfların açılması, grupların oluşturulması ve bu grupların eğitim faaliyetleri için gerekli imkanların sağlanması yoluyla uygulanmaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye ile eğitim alanında kurumsal iş birliğinin geliştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu süreçte, Sovyet döneminde eğitim alanında hâkim konumda bulunan Rusçanın yerini kademeli olarak Türkçeye bırakmasına yönelik politikalar da ön plana çıkmıştır. 26 Şubat 1992 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması" bu dönüşümün kurumsal çerçevesini oluşturan temel belgelerden biri olmuştur. Söz konusu anlaşma, öğrenci ve öğretmen mübadelesi, eğitim tecrübesinin paylaşılması ve akademik

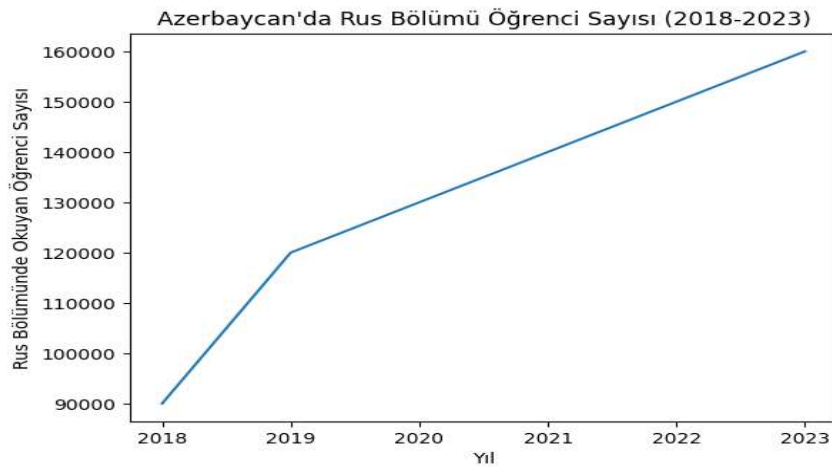
iş birliğinin geliştirilmesi gibi hedefler doğrultusunda, Türkçenin eğitim-öğretim süreçlerindeki konumunun güçlendirilmesine hizmet etmiştir. Bu bağlamda anlaşma, yalnızca iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerini derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dil politikaları açısından da Rusçanın ağırlığının azaltılarak Türkçenin daha etkin bir konuma yükseltilmesini amaçlamıştır (BCA, 30-18-1-2/715/318/2: 2-5). Bununla birlikte, söz konusu girişimlere rağmen Rusçanın eğitim alanındaki etkisinin tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Bu durum, tarihsel miras, eğitim kadrolarının dil yeterlilikleri ve mevcut kurumsal yapıların sürekliliği gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, anlaşma Türkçenin eğitim alanındaki konumunu güçlendirmeye yönelik önemli bir adım olmakla birlikte, dilsel dönüşüm sürecinin uzun vadeli ve çok boyutlu bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır.

4.3. Orta ve Yüksek Öğretim Kurumlarının Müfredatları

21. yüzyılda Rusya'nın Azerbaycan'da dil politikası okullar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Statistik verilere göre 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Rusça sınıfları olan eğitim kurumlarındaki öğrencilerin yüzde 14,8'i; 2014-2015 eğitim-öğretim yılında yüzde 15,4; 2015-2016 eğitim-öğretim yılında ise öğrencilerin yüzde 15,8'i Rus bölümlerini tercih etmiştir. (BBC News Azerbaycanca, 2016) 2019 istatistiklerine göre Azerbaycan'da 130.000'den fazla öğrenci Rus bölümlerinde eğitim almıştır (Qafqazinfo.az, 2021).

2022 yılı itibarıyla Azerbaycan'da faaliyet gösteren 4.000'den fazla ortaokulun en az 300'ünde Rus dilinde eğitim verilmektedir. Azerbaycan Eğitim Bakanlığı'nın açıklamasına göre, bu okulların büyük çoğunluğu başkent Bakü'de yer almakta ve ülke genelinde Rusça eğitim alan öğrenci sayısı 150 bini aşmaktadır (2021-2022 verileri). Yükseköğretim kurumlarında ise bölüm derslerinin %70'inden fazlası Rusça olarak okutulmaktadır. Günümüzde Azerbaycan, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında Rus dilinin korunması ve kullanılmasında lider konumdadır. Bunun başlıca nedenleri arasında ülkede yaklaşık 150 bin etnik Rus'un yaşaması ve Azerbaycanlıların Sovyetler Birliği döneminden itibaren diğer halklara karşı hoşgörülü ve açık bir yaklaşım sergilemesi yer almaktadır. Son yıllarda Rusça sınıflarda okuyan öğrenci sayısındaki artış, ailelerin tercihleriyle doğrudan bağlantılıdır; ebeveynler çocuklarının Rusça öğrenmesini istemekte ve bu da Rusça bölümüne kayıtlı öğrenci sayısını artırmaktadır (Oğuz, 2023: 90).

Tablo 1. Azerbaycan'da Rus Bölümü Öğrenci Sayısı (2018-2023)

Kaynak: <https://jam-news.net/az/az%C9%99rbycanda-rus-sektoru/>

Azerbaycan'da yükseköğretim kurumlarında da Rusça eğitim yaygındır. Bugüne kadar, 2000 yılında kurulan Bakü Slavyan Üniversitesi de dahil olmak üzere toplam 18 yükseköğretim kurumu, Rusça eğitim vermektedir. Bakü Slav Üniversitesi, 2000 yılında eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Kararnamesi ile, daha önce var olan Rus Dili ve Edebiyatı Pedagoji Enstitüsü temel alınarak kurulmuştur(BSU hakkında, 2025).Üniversiteside örgün ve giyabi olarak "Rus Dili ve Edebiyatı", "Azerbaycan okulları için Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği", "Uluslararası İlişkiler", "Mütercimlik", "Rus Dilini Öğretme Yöntemleri", "Gazetecilik" vs. bölümlerinde lisans, yüksel lisans ve doktora programları bulunmaktadır (Bakü Slavyan Üniversitesi, 2025).

Ülkenin en köklü üniversitesi olan Bakü Devlet Üniversitesi'nde de Rusça Bölümü vardır. Burada Rus Dili ve Edebiyatı öğretimi, Gazetecilik, Tarih ve başka programlar vardır (Bakü Devlet Üniversitesi, 2025).

2008 yılında, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ilgili kararnamesi ile M.V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi'nin Bakü'de şubesi açılmıştır. M.V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi'nin Bakü Şubesinde şu programlar bulunmaktadır: Rus Dili ve Edebiyatı, "Modern Batı Avrupa Dilleri ve Edebiyatları" (İspanyolca ve Fransızca), İktisat, Matematik ve Bilgisayar Bilimi, Kimya, Psikoloji, Yönetim, Fizik. M.V. Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi'nin Bakü'de şubesi Azerbaycan'da Rusçanın yayılmasının önemli Kaynaklarından birini oluşturmaktadır (Prezident.az, 2012).

Azerbaycanda Rus okulları problemi Eğitim Bakanlığı tarafından da yorumlanmıştır. Şimdiki eğitim bakanı Emin Emrullayev'e göre, Azerbaycan'daki en iyi 10 okul Azerbaycan dilinde eğitim veren okullardır. Yurtdışında eğitim gören öğrenciler ve olimpiyat birincileri, Azerbaycan dilinde eğitim almış bireylerdir. Azerbaycan'da Rusça sınıflara olan talebin arzdan fazla olduğunu belirten Bakan, ebeveynlere çocuklarını "eğitim kalitesi yüksek" olan Azerbaycan diliyle eğitim veren sınıflara kaydettirmelerini tavsiye etmektedir (Emrullayev, 2022). Eğitim Bakanı, şu anda ortaokullarda Azerbaycan Türkçesiyle daha kaliteli eğitim verildiğini belirterek, Rus dili bölümlerine kayıt konusunda iki çözüm yolu olmasına rağmen, bu yöntemlerin beklenen etkiyi göstermediğini açıklamaktadır:

"Rus bölümünde yaklaşık 14.000 öğrencilik kontenjan vardır. 14.000 kontenjana 18.000 öğrenci başvurduğunda 4.000 öğrenci alınamıyor. Bazı veliler, çocuklarını Rusça bölümüne gönderemedikleri için anayasal haklarının ihlal edildiğini iddia ediyorlar, ama durum öyle değil. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde eğitim dili Azerbaycan dilidir. Bu durumda ya Rusça bölümünde bir sınıfta 44-46 öğrenci olacak, ya da yeni sınıflar açılmalıdır. Dürüst olmak gerekirse, yeterli sayıda öğretmenin olmamasından dolayı bakanlığımız mevcut Rusça bölümlerin kalitesini korumakta bile zorlanmaktadır. Bu yılki öğretmen alımında bazı derslerde Rus sektörler için açıklanan yerlerin sadece yüzde 15-18'ini doldurmak mümkün oldu. Çok sayıda boş kontenjan kalmasına ve baraj puanının 30'a düşürülmesine rağmen Rus sektöründeki öğretmen ihtiyacı karşılanmadı. Aslında, öğretmen alımı sınavında baraj notun 30'un altına düşürülmesi "öğrencilere karşı haksızlıktır. Bakanlık olarak toplam puanı 30'un altında olan bir öğretmeni çocuklarımızın önüne çıkarmayı doğru bulmuyoruz" (Emrullayev, 2022)

Günümüzde Azerbaycanda okulların Rusça bölümlerinin tamamen kapatılması ve sayısının azaltılması konusu zaman-zaman gündeme gelmektedir(BBC, 2025). Fakat bu konuda Eğitim Bakanlığı'nın resmi bir kararı bulunmamaktadır.

5. AZERBAJCAN'DA RUSYA'NIN YUMUŞAK GÜÇ ARAÇLARI OLARAK KÜLTÜR VE EĞİTİM KURUMLARI

Azerbaycan'da Rusçanın yaygın kullanımını teşvik eden en etkili kurumlardan biri ve en büyük kültür merkezlerinden biri Rus Kültür Merkezi'dir (Oğuz, 2023: 90). Rus merkezleri, "Rus Dünyası Vakfı" tarafından dünyanın önde gelen uluslararası eğitim ve öğretim yapılarıyla birlikte yürütülen uluslararası bir kültür projesidir. "Rus Dünyası Vakfı" tarafından Bakü Devlet Üniversitesi'nde açılan Rus Merkezi'nin amacı, Rus dilini ve kültürünü tanıtmak, yurtdışında Rusça öğretim programlarını desteklemek, kültürlerarası diyalogu geliştirmek ve halklar arasındaki karşılıklı anlayışı güçlendirmektir. Bakü Devlet Üniversitesi'nde faaliyet gösteren Rus Merkezi'nin ana görevlerinden biri, Rusya'nın tarihi ve kültürüyle doğrudan ilgili olan Rus Dünyasının çeşitliliğini yansıtmaktır. Rus Merkezinin faaliyetleri çok yönlü olup sistematik olarak yürütülmektedir. Merkezde "Kültür ve Sanat", "Bilim", "Eğitim", "Rus Dili", "Tarih", "Toplum", "Modern Rusya" konularında yazılı, sesli ve görüntülü materyaller sunulmaktadır (BDU, Rus merkezleri 2025).

Azerbaycan Diller Üniversitesi'nde 2017 yılında kurulan "Rus Araştırmaları Merkezi" bilimsel-araştırma laboratuvarı, bugün ülkemizde Rusya üzerine araştırma yapan esas merkezlerden biridir. Laboratuvarın oluşturulmasının amacı, Rusya Federasyonu'nun eğitim, bilim ve kültür kuruluşlarıyla işbirliğini geliştirmek, uzmanlaşmış Rus üniversiteleri ve yapılarıyla sözleşmeye dayalı ilişkiler çerçevesinde işbirliği yapmaktır. Rus Çalışmaları Merkezi bilimsel araştırma laboratuvarı, Moskova Devlet Dil Üniversitesi, Rusya'nın ilk başkanı Boris Yeltsin'in adını taşıyan Ural Federal Üniversitesi, A. S. Puşkin Devlet Rus Dili Enstitüsü, Moskova Şehir Pedagoji Üniversitesi ve Rusya Akademisi'nin ilgili enstitüleri ile işbirliği yapmaktadır. Bilimler ve bu işbirliği çerçevesinde bilimsel seminerler, tartışmalar ve konferanslar düzenlemeyi planlamaktadır. Rusya Araştırmaları Merkezi bilimsel araştırma laboratuvarı, Rusya'nın tarihi, kültürü, dini, siyaseti ve mevzuatına ilişkin uluslararası konferansların organizatörlerinden biri haline gelecektir. Laboratuvar, Rusya'daki Azerbaycan diasporası ve Azerbaycan'daki Rus toplumuyla işbirliği yapmayı öngörmektedir. Rusya Çalışmaları Merkezi bilimsel araştırma laboratuvarı, araştırma ve koordinasyon kurumları, Rusya'nın Bilim Geliştirme Fonu, Alexander Solzhenitsyn'in adını taşıyan Rusya Dış Ticaret Evi, MAPRYAL ve Azerbaycan'da Bakü'deki Rus Bilgi ve Kültür Merkezi, Rus topluluğu, Rossotrudnichestvo vb. ile ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Laboratuvar, Rus bilim adamlarının - siyasetçilerin, hukukçuların, düşünürlerin bilimsel çalışmalarını Azerbaycan diline çevirecek, Azerbaycan'ın İsmayilli ilçesinin İvanovka köyündeki üniversite öğrencilerinin üretim ve pedagojik deneyimlerini organize edecek, "Rusya Tarihi", "Rusya Federasyonu Hukuk Sistemi", "Rusya Kültürü", "Rusya Kültürü", "Rusya'nın Dini", "Rusya Etnografyası", "Uzmanlık ülkesinin dili olarak Rus dili", "Yabancı dil olarak Rus dili" vb. konularda bilimsel-metodik ve eğitici materyaller yayınlamayı planlamaktadır (ADU Rus merkezleri, 2025).

Merkezin faaliyetlerinin ana hedeflerinden biri öğrencilerin Rus dilini öğrenmelerini organize etmektir. Bu hedefe çeşitli yollarla ulaşmaya çalışmaktadır. Merkeze Rus bilim insanları davet edilerek seminerler düzenlemektedir. Bu seminerlerde Rusya'nın tarihi, dili, coğrafyası ve kültürü tanıtılmaktadır. Görüldüğü gibi okullarda ve üniversitelerde faaliyet gösteren Rusça bölümleri, Rus merkezleri ve benzeri kurumlar Rusya'nın yumuşak güç uygulama yöntemleridir. Bu kurumlar Azerbaycanlı gençlerin eğitimine esaslı etki göstererek onları rus kültürü esasında büyümelerine destek gösteriyor.

Azerbaycanda Rus dilinin eğitim alanında gelişmesini destekleyen bir diğer kurum da Rus Evi'dir. Merkezin başlıca faaliyet alanları arasında Rus kültürünün, biliminin ve eğitiminin tanıtılması, Rus dilinin güçlendirilmesi, yurttaşlara (soydaşlara) destek, gençlik projeleri, uluslararası kalkınmaya katkı ile tarihî ve anma etkinlikleri yer almaktadır. Fakat 2025 yılında Rus evi casusluk faaliyetleri nedeniyle kapatılmaya başlanmıştır (Baku tv, 2025). Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği bilgiye göre 2025 yılının Aralık ayında kurumun faaliyetine tamamen son verilmiştir (Ceyhun Bayramov, 2025). Buradan da anlaşıldığı üzere Rusya'nın Azerbaycan'da Rusçanın yaygınlaştırılması amacıyla faaliyet gösteren kurumları yumşak güç unsuru olarak kullanılmaktadır. Rus evinin ajanlık faaliyeti nedeniyle kapatılması da bu duruma bir örnektir.

6. RUSYA VE AZERBAJYCAN ARASINDA İMZALANAN "MÜTTEFİKLİK FAALİYETLERİ HAKKINDA BEYANNAME" BAĞLAMINDA EĞİTİM VE DİL POLİTİKALARI

22 Şubat 2022 tarihinde Rusya Federasyonu ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında imzalanan 'Müttefiklik Faaliyetleri Hakkında Beyanname', iki ülke arasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel iş birliğini yeni kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur. Beyanname metninde eğitim, bilim ve kültür alanlarında iş birliğinin geliştirilmesine özel vurgu yapılması, Rusçanın Azerbaycan'daki konumu açısından yeni bir tartışma alanı ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, Rus üniversiteleriyle ortak programların artırılması, akademik değişim projeleri, Rusça eğitim veren kurumların desteklenmesi ve kültürel merkezlerin faaliyetlerinin genişletilmesi gibi unsurların Rusçanın eğitim sistemindeki görünürlüğünü artırma potansiyeli bulunmaktadır. Özellikle yükseköğretim alanında Rus üniversiteleriyle iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi, Rusçanın bilim ve akademi dili olarak işlevini pekiştirebilir. Bununla birlikte, bu gelişmeler iki yönlü değerlendirilebilir. Bir yandan, çok dilli eğitim ortamının güçlenmesi, akademik mobilitenin artması ve uluslararası iş birliğinin gelişmesi açısından katkı sağlayabilir. Diğer yandan ise, Rusçanın kurumsal ağırlığının artması, Azerbaycan Türkçesinin yükseköğretim ve bilim dili olarak gelişimi üzerinde baskı yaratabilir. Bu durum, dil meselesinin pedagojik olmaktan ziyade stratejik ve jeopolitik bir boyut taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla 2022 Beyannamesi, Azerbaycan eğitim sisteminde Rusçanın rolünün yalnızca tarihsel bir süreklilik değil, aynı zamanda güncel diplomatik ve siyasal ilişkiler bağlamında yeniden şekillenen bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dil politikalarının geleceği, iki ülke arasındaki stratejik iş birliğinin seyrine paralel olarak değişim gösterebilir (Rehimov, 2022).

SONUÇ

Bu çalışma, Azerbaycan'da Rusçanın eğitim alanındaki rolünün yalnızca tarihsel bir miras olmadığını, farklı siyasal rejimler altında biçim değiştirerek devam eden stratejik bir dil politikası olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, Rusçanın Çarlık döneminden itibaren yalnızca iletişim aracı değil, devlet merkezli kültürel nüfuz ve kimlik inşası aracı olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Araştırma, literatürde çoğunlukla Sovyet ideolojisi bağlamında ele alınan Ruslaştırma politikalarının, aslında daha uzun dönemli ve süreklilik arz eden bir devlet stratejisinin parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, dil politikasının rejim değişimlerinden bağımsız olarak jeopolitik hedeflerle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Çalışmanın önemli çıkarımlarından biri, Rusçanın hiçbir dönemde yalnızca pedagojik gereklilik temelinde yaygınlaşmadığı ve aksine idarî merkezleşme, elit üretimi ve kültürel yönlendirme mekanizması olarak işlev gördüğüdür. Bu bağlamda eğitim, kimlik inşasının temel araçlarından biri olarak kullanılmıştır.

Bağımsızlık sonrası döneme ilişkin bulgular ise literatürdeki “Sovyet sonrası kopuş” tezini kısmen sorgulamaktadır. Araştırma, Rusçanın etkisinin kesintiye uğramakla birlikte ortadan kalkmadığını ve aksine yumuşak güç mekanizmaları üzerinden yeniden yapılandığını göstermektedir. Bu durum, klasik Ruslaştırma politikalarından kültürel-diplomatik nüfuz stratejilerine geçişi işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, Azerbaycan’daki dil meselesinin yalnızca eğitim politikası değil, jeopolitik yönelim, kültürel bağımsızlık ve kimlik inşasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Eğitimde dil tercihlerinin pedagojik olduğu kadar siyasal ve stratejik sonuçlar doğurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede çalışma, Azerbaycan örneği üzerinden, dil politikalarının küçük ve orta ölçekli devletlerde büyük güç rekabetinin bir uzantısı olarak nasıl işlediğine dair kavramsal bir katkı sunmaktadır.

Çıkar Çatışması: Araştırmacıların araştırma ile ilgili diğer kişi ve kurumlarla herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması yoktur.

Yazar Katkısı: Bu çalışmanın planlanması, yürütülmesi ve yazılı hale getirilmesinde yazarlar eşit oranda (%50) katkı sunmuşlardır.

Etik Kurul Beyanı: Bu araştırma yazılı belge ve eserler üzerinde gerçekleştirildiğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA**Arşivler:**

Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi,(ARDA). *Fond 894, siy. 10, iş 12.*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,(BCA). 30-18-1-2/715/318/2

Gazeteler:

Azərbaycan Qəzeti. (1918, 9 Ekim). *Azərbaycan qəzeti. I cild (Sentyabr-Ekim 1918)*

Azerbaycan Müəllimi qəzeti. (1947, 18 Eylül), №35.

Araştırma eserleri:

Ahmedov, N. M. (2001). *Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi*. Bakı: Azərbaycan Beynəlxalq Universiteti

Erdoğan, A. T. (2021). Karşılaştırmalı Tarih Yöntemi ve Eleştirisi. *İnsan ve Toplum, 11(4)*, 157-199. <https://izlik.org/IA69KZ83NC>

Fishman, J. A., & Garcia, O. (2010). *Handbook of language and ethnic identity*. Oxford University Press.

Gasimov, M. (2001–2002). Rusya'nın Azerbaycan politikası. *Avrasya Dosyası, 7(4)*, 253–269.

Hüseynov, S. S. & Qaracayeva, E. M. (2016). *Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti*. Bakı: Elm və Təhsil.

İşcan, A. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak önemi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4)*, 29–36.

Işık, Y. (2023). Azerbaycan'da eğitim ve kültür meselesi: Hayat Mecmuası'nda yayımlanan makale üzerinden bir değerlendirme. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 7(Özel Sayı-1)*, 53–68.

Kazıyev, Y. (2002). *Müəaliyyə pedogogikası*. Bakı: Maarif Yayınları.

Korkmaz, C. B. (2020). Yumuşak güç kaynağı bağlamında yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, 3(2)*, 74–95. doi:10.48174/buaad.820640

Maharramov, A. (2006). *Science and education in globalized*. Constanta: Ex Ponto.

Mammadov, J. (2008). Bağımsızlık sonrası Azerbaycan eğitim sistemindeki değişim ve gelişmeler (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.

Nye, J. (2005). *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*. (Çev. R. İ. Aydın), Ankara: Elips Kitap.

Oğuz, N. (2023). Bir yumuşak güç unsuru olarak Rusça'nın kullanım alanı: Azerbaycan örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi.

Quliyev, E. (2025). Emir Aslan Han Hoyski ve Kafkasya Birliği kurma mücadelesi. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 174–186. doi:10.54970/turkuaz.181309

Quliyev, E. (2026). Alimerdan Bey Topçubaşı'nın "Kafkas Birliği" İçin Verdiği Mücadele. *Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 13-36. <https://doi.org/10.54970/turkuaz.1816432>

Sadık, R. (2024). Milli devletçilik bağlamında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim siyaseti (1918–1920). *Karadeniz Araştırmaları*, 21(81), 242–257.

Subaşı, T., & Abbaslı, S. (2018). Sovyetler Birliği'nin Rusçayı Azerbaycan'da hâkim kılma politikaları. *Vakanüvis – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 256–271.

Turan, R. (2020). Sovyet döneminde okutulan tarih ders kitaplarında Azerbaycan halkının etnik kökenine ve diline yaklaşım (1960–1990). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 565–574.

Türk Dünyası'nın Eğitim Sistemleri ve Sorunları: Eğitim Raporu. (2017). Ankara: Pegem Akademi.

İnternet kaynakları:

BBC News Azerbaycanca. (2016, 3 Mart). Azərbycanda rus dilində danışmaq "problemi". https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2016/03/160303_russian_language (Erişim tarihi: 12.11.2025).

BBC News Azerbaycanca. (2023, 23 Ağustos). Emin Əmrullayev: "Keyfiyyətli təhsil istəyirsinizsə, uşağınızı Azərbaycan məktəbində oxudun". <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-62647772> (Erişim tarihi: 16.12.2025).

BBC News Azerbaycanca. (2025, 26 Aralık). Ceyhun Bayramov: "Rus Evi"nin ləğvi tam başa çatıb. <https://www.bbc.com/azeri/articles/c208w28674go> (Erişim tarihi: 20.12.2025)

Bakı Dövlət Universiteti İxtisasları. <http://bdu.az/az/content/xtisaslar> (Erişim tarihi: 12.11.2025).

Bakı Slavyan Universiteti. Fakultələr və təhsil haqqı. <https://www.bsu-uni.edu.az/Tedris/Fakulteler> (Erişim tarihi: 12.11.2025).

Rehimov, R. (2022). Rusya ve Azerbaycan arasında "Müttefiklik Faaliyetleri Hakkında Beyanname" imzalandı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-azerbaycan-arasinda-muttefiklik-faaliyetleri-hakkindabeyanname-imzalandi/2510597> (Erişim tarihi: 12.01.2026).

Qafqazinfo. (2021, 25 Eylül). Rus dilində təhsil uğura, yoxsa faciəyə aparır? <https://qafqazinfo.az/news/detail/azerbaycanda-rusdilinde-tehsile-maraq-neden-qaynaqlanir-deb-yoxsa-337262> (Erişim tarihi: 25.11.2025).

M.V. Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının yeni tədris kompleksinin açılışında İlham Əliyevin nitqi. (2012, 26 Sentyabr). <https://president.az/az/articles/view/6391> (Erişim tarixi: 26.11.2025).

Jam News. (2023, 23 Kasım). Azərbaycanda son 5 ildə rus sektorunda uşaqların sayı 50 min nəfər artıb. <https://jam-news.net/az/az%C9%99rbaycanda-rus-sektoru/> (Erişim tarixi: 21.12.2025).